

XVIII. YÜZYIL SONLARI RUS VE AVUSTURYA SAVAŞLARI ESNASINDA OSMANLI DEVLETİNDE BİR UYGULAMA: İSTANBUL'DA İÇKİ VE FUHUŞ YASAĞI

Yrd. Doç. Dr. Osman KÖSE*

ÖZET

III. Selim, Rusya ve Avusturya ile savaşların cereyan ettiği 1789 yılında Osmanlı tahtına çıkmıştır. Bu dönem, uzun yıllar süren savaşların, devlet ve toplum hayatında oluşturduğu bazı zafiyetlerin ortaya çıktığı zamanlardır. Bu makalede, savaşlar devam ederken göreve gelen III. Selim'in toplumda gördüğü bu bozulmanın önüne geçmek için İstanbul'da uygulamaya çalıştığı içki ve fuhuş yasağı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Osmanlı Tarihi

THE PROHIBITION OF ALCOHOL AND PROSTITUTION IN İSTANBUL: AN 18TH CENTURY PRACTICE DURING THE OTOMAN, RUSSIA AND AUSTRIAN WARS

ABSTRACT

Selim III came to the throne in 1789, when the wars were continuing between the Ottomans, Russians and Austria. This was a period, at which the problems appeared in the structure of the Otoman state and society. This article aims at examining the prohibition of alcohol and prostitution, practiced by Selim III to prevent the degeneration in the society.

Key Words: Istanbul, Otoman History

Giriş

Savaşların devlet ve toplumu ekonomik ve sosyal yönlerden derinden etkilediği tabii bir gerçektir. Ekonomisi çok güçlü olan devletler bu etkiyi kısa vadede ve az zararlarla atlatabilirler. Yeterli bir ekonomiye sahip olmayan devletlerde ise savaşların izleri derin olur. İç kargaşa, kıtlıklar, pahalılıklar ve sosyal çöküntüler birbirini takip eder. Klasik dönem olarak tabir edilen Osmanlı devletinin kuruluştan itibaren ilk üç asrı, dört cephede aynı anda yıllarca savaşların cereyan etmesine rağmen, devlet ve toplum hayatında bir sarsıntının olmaması noktasında güçlü bir devlet yapısına en iyi örnektir. 18. asırdan sonra Osmanlı devleti, gerileme dönemine girmiş ve Rusya, İran ve Avusturya ile uzun süren savaşların

* Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğr. Üy. E-mail: koseogluosman@hotmail.com

olumsuz etkileri devlet bünyesinde hemen hissedilmiş, halk üzerinde de bunun yansımaları tedrici olarak kendini belli etmeye başlamıştır.

Uzun süreli devam eden savaşların, kıtlıkların ve ekonomik yetersizliklerin topluma yansıma şekillerinden biri ahlaki çöküntüdür. Ahlaki çöküntünün belirtileri olarak hırsızlıklar artar, fuhuş gözle görülür bir şekil alır ve içinde bulunulan sefaleti unutmaya çalışmak için insanlar arasında içki tüketimi artar. Bu özelliklerin yaygınlaşması toplumların ve devletlerin yıkılış ve yok oluş süreçlerini beraberinde getirir. 18. asır Osmanlı devleti için şüphesiz böyle bir yargıya varmak mümkün değildir. Fakat genel olarak bakıldığında, uzun süren savaşların ve yetersiz ekonominin etkilerinden olsa gerek, asrın sonlarına doğru İstanbul'da içki tüketiminin artmış, insanların eğlenmeleri için çok sayıda meyhanelerin açılmış ve fuhşun yaygınlaşmış olduğu görülür. Bu makalede 18. asır sonlarında vuku bulan Rusya ve Avusturya ile uzun süren savaşlar esnasında Padişah III. Selim (1789-1807) tarafından 1790 yılında İstanbul'da içki ve fuhşun yasaklanması ve bu yasakların uygulanışı ele alınacaktır

A - FUHUŞ

İslam dinine göre kadınlar ve erkeklerin evlilik dışı ilişkiye girmeleri yasaklanmıştır. İslam hukukunda gayr-ı meşru olarak ilişkiye giren kişilerden erkeğe zani, kadına zaniye ve bu tür fiilleri işleyenlere de zinakar denmektedir. Aile ve toplum yapısını ve ahlakını tehdit ettiği için zina, tüm İslam toplumlarında ve devletlerinde şiddetle yasaklanmıştır. İslam hukukuna göre bir kadın ile bir erkeğin zina yaptığının hukuken sabit olabilmesi için bu fiili gören en az dört kişinin mahkeme önünde olayı gördüklerine şahadet etmeleri ve söz konusu kişilerin de bunu kabul etmeleri gerekmektedir. Eğer mahkeme önünde bu yöndeki iddia ispatlanırsa kadın veya erkek İslam hukukuna göre recm, yani taşlanarak öldürülme ile cezalandırılır¹. İslamiyet'in geldiği andan itibaren tüm

¹ Ömer Nasuhi Bilmen; *Hukuk-ı İslamiye ve İstilahât-ı Fıkhiye Kamusu*, 2, s.202. İslam hukukunun kaynaklarından olan Kur'an-ı Kerim'de zina yapan kadın ve erkelere recm cezası uygulanacağına dair bir ayet bulunmamaktadır. Bu konuda Nur suresi 2. ayette "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağımız tutmayın. Müminlerden bir gurup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun" ifadesiyle zina eden kadın ve erkelere 100 sopa vurulmasını öngörmektedir. Recm cezasının uygulanmasına, yine İslam hukukunun kaynaklarından olan Hz. Peygamberin bu konudaki sözleri ve kendi dönemindeki uygulamaları kaynaklık etmektedir. Zina, tüm toplumlarda ve dinlerde hoş karşılanmayan bir suçtu ve buna göre de caydırıcı yaptırımlar uygulanmaktaydı. Mesela, İslam'ın ilk zamanlarından itibaren zina yapan kadın ve erkelere, şartları haiz olduğunda uygulanan recm cezası, eski

Müslüman devletlerde dinin bu emri genelde uygulanmıştır². Zina eden Müslüman kadın ve erkekler de toplumdan dışlanmışlardır³.

Yönetimi ve ekser halk kitlesi ile Osmanlı devleti de bir İslam devletidir. Osmanlı devletinde uygulanan hukuk kuralları kaynağını, hem İslam dininden (*şer'i hukuk*) ve hem de İslam'ın genel ahkâmına aykırı olmamak kaydıyla Türk toplumunun geleneklerinden almaktadır (*örfi hukuk*). Geçmiş İslam devletlerinde uygulanan hukuk kurallarının çoğunluğu aynı veya benzer şekilleriyle Osmanlı devletinde de uygulanmıştır. Bu bakımdan zina, Osmanlı devletinde ve toplumunda da kötü görülen davranışlardan sayılmıştır. Fakat İslam hukukunun ön gördüğü, zina yaptıkları sabit olan kişilere uygulanan recm cezasının, Osmanlı devletinde uygulandığına dair bir işarete 1680 yılında İstanbul'da Aksaray'da uygulandığı belirtilen recm cezası hariç, tarihi kaynaklarda rastlanamamıştır⁴. Osmanlı mahkemeleri zina suçunun cezasını daha önceki İslam devletlerinde olduğu şekliyle değil farklı bakış açılarıyla değerlendirmiş ve cezai müeyyideler uygulamıştır. Uygulamalara bakıldığında, fuhuş ve içki suçları Allah ile kişiler arasında olan bir suç olarak görüldüğünden cezaları para ve sürgün olarak verilmiştir. İslam hukukunun ön gördüğü recm cezası uygulanmamıştır⁵.

Osmanlı toplumu da zina eden kadın ve erkeklere farklı yaklaşımlar göstermiştir. Mesela zina eden kadına genelde fahişe denirken, erkeklere herhangi bir sıfat yakıştırılmamıştır. Zina eden kadınlar toplumdan dışlanırken, mahalleler veya evlerden

İbrani hukukunda da uygulanan bir ceza türüydü. İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2006, s. 68.

² İslam hukukuna göre, ilk zamanlardan itibaren İslam toplum ve devletlerinde zina yapan bekârlara kırbaç, evlilere ise recm (taşlanarak öldürme) cezaları uygulanıyordu. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-II, İstanbul, 1982, s. 129; Bu konuda keza bakınız: Abdulkadir Udeh, *İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, (Çeviren, Akif Nuri), 3, İstanbul, 1978; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiye ve Istilahât-ı Fıkhiye Kamusu*, 3, İstanbul, 1976.

³ Kur'an-ı Kerim, zina eden kadın ve erkekleri zina etmeyenlerden farklı bir ayırıma tabi tutmuştur. Nur suresi 3. ayette "zina edenlerin zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kalmıştır" ifade edilerek zina eden kadın ve erkeğin zina etmeyenlerle evlenmelerini uygun bulmamıştır

⁴ Joseph Von Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, (Çev. Vecdi Bürün), XII, İstanbul, 1986, s. 33; İstanbul Aksaray'da kocası seferde olan bir kadının, ipekçilikle geçinen zimmî gençle zina yapmasından sonra mahkeme kadının recm edilmesine, zimmî gencin de idamına hükmetti. İlber Ortaylı, *aynı eser*, s. 68.

⁵ Osmanlı devletinde Recm cezasına rastlanılmamakla beraber, Osmanlı mahkemelerinin bu yönde kararlar aldığı görülmektedir. Mesela Balıkesir'de zina suçu sabit olan bir kadın ile erkeğe mahkeme recm cezası vermiştir. Faka bunun uygulanıp uygulanmadığına dair bir kayıta rastlanılmamıştır. Abdülmecit Mutaf, *XVII. Yüzyılda Balıkesir'de Kadınlar*, Basılmamış Doktora Tezi, (Dokuz Eyl.Ünv.Sos.Bil.Ens), İzmir 2002, s. 61; Yine bu konuda Osmanlı hukukunun esasları için bakınız: Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet-Hukuk-Adalet*, İstanbul, 2000; Halil Cin- Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, I, İstanbul 1995; M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1999; Nurcan Abacı, *Bursa Şehrinde Osmanlı Hukukunun Uygulanması (17. Yüzyıl)* Ankara, 2001.

çıkarılırlarken, erkeklere bu tür muamelelerin reva görülmediği gözlenmektedir. Osmanlı uygulamasında suçun kaynağı kadın olarak görüldüğünden, uygulamada ağırlık merkezinin kadından yana ağır basmasının etkisi büyüktür. Fuhuşa ceza vermede, İslam hukukunda belirtilen müeyyidelerin dışında bir yol takip edilmesinin sebebini bilmek ancak Osmanlı devleti ve toplumunun yapısını anlamakla mümkündür⁶. Makalenin konusu, Osmanlıda fuhuş suçuna farklı cezalar uygulanmasının sebeplerini incelemek olmadığından bu konuyu irdelemek yerine, İstanbul'da fuhuş hadiselerinin asrın sonlarına doğru artışı, devlet organlarının buna reaksiyonu ve bu suçun cezalandırılma şekilleri araştırılmaya çalışılacaktır.

Osmanlı yöneticileri İstanbul'da fuhşun yaygınlaşmasının önüne geçmek için çok çaba sarf ediyorlardı ve bu konuda çok hassastılar. İstanbul, Osmanlı devletinin başkenti olmasından dolayı insan yoğunluğunun olduğu bir şehirdi. Şehirde, fuhuş yasak olduğu halde bunu yapan kadınlar vardı. İstanbul'da yerel yöneticiler, kendilerine gelen ihbarlarla bu tür suçlara iştirak edenleri tutukluyorlardı. Fuhuş yaptığı belirlenen ve bu halde tutuklananlara Osmanlı yönetiminin verdiği ceza İstanbul dışına sürgündü. Kıbrıs, bu bakımdan fuhuş yapan insanların "ıslah-ı nefis" için sürgün edildikleri yerlerden biriydi⁷. Osmanlı yönetimi İstanbul'a sebepsiz göçleri yasaklamasına rağmen 18. asırda dışardan çok sayıda insan şehre geliyordu. Dışarıdan gelenler arasında guruplar kurarak fuhuş ve hırsızlık yapan kişiler bulunmaktaydı. Şehrin güvenliğini tehlikeye düşüren bu kişiler hapsedildikten kısa zaman sonra yapılan mahkeme sonucu görevliler nezaretinde geldikleri yerlere gönderilmekte veya İstanbul'dan uzak yerleşim birimlerine sürülmekteydiler⁸. Birkaç defa sürgün edilenler, hırsızlık veya fuhuş yaptığı belirlenenler de yine Kıbrıs veya Limni adası gibi uzak ve

⁶ Osmanlı mahkemeleri, İslam hukuku alanına giren meselelerde kararlarını fıkıh kitaplarına göre (şer'i hukuka), hakkında hüküm bulunmayan meselelerde ise örfi hukuk olarak addedilen kanunnamelere göre vermekteydiler. Zina suçundan verilen kararların, şartlar haiz olsa bile recm ile sonuçlanmayıp para veya sürgün ile neticelendiği dikkate alınır, mahkemeler bu konuda daha önceki İslam devletlerinden farklı bir yol takip etmişlerdir. Örfi hukuk ile kararlarını vermişlerdir. Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi", *Türkler*, 10, Ankara, 2002, s. 17.

⁷ İstanbul'un meşhur fahişelerinden Sinoplu Emine ve arkadaşı Ayşe 1721 yılında Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir. BOA. *Cevdet Zaptiye*, No: 200, 18 Şevval 1221)

⁸ 1758 yılında Kastamonu'nun Kaya köyünden gelen 3 kadın 9 erkek hırsızlık ve fuhuştan tutuklanarak Bartın gemisi ile köylerine gönderilmişlerdir. BOA. *Cevdet Zaptiye*, No: 29 (21 Cemaziye'l-evvel 1171); 1761 yılında hırsızlık suçundan tutuklanarak zindana konula Engürüülü Fatma ve kocası Seyyid Hasan Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir. BOA. *Cevdet Zaptiye*, No: 2925 (7 Şevval 1174); Sivashlı Hanım da bu tür suçtan 1769 yılında Bursa'ya sürgün edilmiştir. BOA. *Cevdet Zaptiye*, Nr. 3548 (13 Cemaziye'l-ahir 1183)

gelmesi kolay olmayan mıntıkalara tekrar sürgün olarak gönderiliyorlardı⁹.

Fuhuş yapan kadınlar toplum içinde yaşayan ve gündelik yaşamlarını sürdüren insanlardı. Fuhuşa iştirak eden erkekler de toplumun her katmanından oluyordu. Mesela Osmanlı toplumundaki bozulmanın ilmiye sınıfına, dolayısıyla medreselere kadar indiğine dair bir örnek olarak nadiren de olsa medrese öğrencilerinin de fuhuşa iştirak etiklerini belirtmek yeterlidir. Suçu sabit görülen öğrenciler, 1721 yılında bir kadının başına şal sarıp erkek kıyafeti giydirmek suretiyle Mahmut Paşa Medresesine sokan Seyyid Hasan'ın Kal'a-i Sultaniye'ye kal'abend olarak gönderilmesi gibi, İstanbul'dan uzaklaştırılıyorlardı¹⁰.

Osmanlı toplumu İslami geleneklere çok sıkı bağlıydı. Mahallelerinde toplum ahlakını bozacak bir olaya müsaade etmezlerdi. Fuhuş yapıldığına kanaat getirilen evleri yöneticilere şikâyet ederlerdi. Genelde fuhuşa iştirak eden kadınlar veya erkekler dışardan gelmekteydiler. Hanelerin sahipleri kiracılarının fuhuş yaptıklarını, eve erkek alarak mahallenin ahlaki değerlerini bozduklarını şahitleriyle beraber mahkeme önünde ispat ederlerse kiracılar evlerden çıkarılıyorlardı¹¹. Bu kişiler toplum tarafından dışlanıyor, suça iştirak eden erkekler ise hapis veya kürek cezasına mahkûm ediliyorlardı¹². Fuhuş meslek edinenler ve bundan vazgeçmeyen kadınlar vardı. Böyleleri, çevrelerindeki kadınları ücret karşılığı başka erkeklerle satarak para kazanıyorlardı. İslam hukukunun açık emirlerine rağmen, Osmanlı mahkemelerinin yaptığı, fuhuşa iştirak edenleri yargıladıktan sonra İstanbul dışına sürgün etmekten ibaretti. Sürgün yerinden bir şekilde kurtulanlar yine İstanbul'un yolunu tutuyorlardı.¹³

⁹ 1732 yılında cariyelerine İstanbul'da hırsızlık yaptıran Esirci Ömer Kürek cezası ve Bursa'ya sürgün cezaları ile cezalandırılmasına rağmen, bir yolunu bulup sürgün yerinden kurtulmuş ve İstanbul'a gelerek aynı suçu yine işlediğinden Limni'ye sürgün edilmiştir. BOA. *Cevdet Zaptiye*, No: 4444 (12 Ramazan 1144).

¹⁰ BOA. *Cevdet Zaptiye*, No: 118, (Gurre-i Rebiu'l-ahır 1134);

¹¹ Osmanlı devletinde mahalle halkı birbirini tanıyan ve birbirine kefil olan insanlardan oluşur. Mahallede oturan insanların statü farklılığı yoktur. Bu nedenle mahallede olan bir gelişme, dışardan gelen insanların yoğunluğu mahalleli tarafından hemen duyulabilir. Mahalleli her halükarda birbiriyle dayanışma içindeydi. İlber ortaylı, *aynı eser*, s. 18–25

¹² 1741 yılında Eyüp'te şerife Ayşe kiracı bulunduğu eve birisi zimmî iki kişiyi almış ve bu durum ev sahibi tarafından şahitleriyle mahkemede ispatlanmıştır. BOA. *Cevdet Zaptiye*, No: 1123 (Cemaziye'l-evvel 1154)

¹³ İstanbul'da Ayşe adlı bir kadın yıllardır fuhuş yapmakta ve bu işe meyilli kadınları para karşılığı satmaktaydı. Kızını da buna alıştırmıştı. Çok defa sürgün edilmesine rağmen her seferinde İstanbul'a gelmeyi becermiş ve 1768 yılında aynı suçtan yakalanınca bu seferki sürgün yeri Limni adası olmuştu. BOA. *Cevdet Zaptiye*, No: 4351 (2 Zilka'de 1181)

18. asrın sonlarına doğru Osmanlı toplum yapısı epey değişmişti. Asrın başları ile kıyaslandığında uzun süren savaşların etkisi ile devlet ve halk fakirleşmişti. Kırım başta olmak üzere büyük toprak parçaları kaybedilmiş ve çok sayıda insan Anadolu ve Rumeli'nin muhtelif yörelerine göç etmişti¹⁴. Ülkenin her tarafında çeteler ve eşkıyalar türemeye başlamıştı¹⁵. Dış tehditlerin yanında devlet, bir taraftan da bunlarla uğraşmaktaydı. Fakat hepsi için de devlet kaynakları harcanmakta ve bunun maliyeti halkın üzerinden çıkmaktaydı¹⁶. Cephelerden sürekli gelen kötü ve acı haberler, toplumu belki de geçici olarak bir anlık rahatlık için süse ve eğlenceye yöneltmişti¹⁷.

Kadınların giyimleri dikkat çekici şekilde değişmeye başlamıştı. Uzun yaka ve beyaz ferace moda olmuştu. Gayr-ı Müslim kadınlara özgü olarak görülen şemsiye kullanımı, moda olarak İstanbullu Müslüman bayanlar arasında yaygınlaşmaya başlamıştı. Müslüman kadınların eğlence ve gezmek için İstanbul boğazında genelde sahipleri gayr-ı Müslim olan sandallarla gezinmeleri yaygınlaşmıştı. 1790 yılına gelindiğinde savaşın Osmanlı devleti aleyhine devam ettiği sıralarda İstanbul'da halk, cephede olan bitene

¹⁴ 1768 yılında Rusya ile başlayan Osmanlı devleti için felaket getirmişti. Andlaşmanın imzalandığı 1774 yılında Kırım eyaleti elden çıkmış, Ruslar Avrupa yakasında Tuna nehrine dayanmışlardı. Kırım'dan, Rusların hücumlarından kurtulan binlerce tatar Osmanlı devletine sığınmıştı. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu –Tahlili – tatbiki)*, Ankara 2006.

¹⁵ 18. asırda ortaya çıkan ayanlar, asrın ikinci yarısından sonra Anadolu'da ve yönetimde etkilerini gittikçe daha da artırmışlardı. Devlet, uzun süren savaşların etkisiyle bunlarla başa çıkmakta güçlük çekiyordu. Taşralarda halk ayanların zoraki baskılarından ve savaşın maliyetini karşılama üzere devlet tarafından kendilerinden talep edilenden çok fazlasını ödemek zorunda kalmaktaydı. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara 1994, s. 179–208; Bu dönemde ayanlar ve isyanlar hakkında bakınız: Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 5, İstanbul 1309, s. 254; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyancıları*, Ankara 1983; Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara 1980; Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar: Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1997;

¹⁶ Rusya ve Avusturya ile savaş başladığında Osmanlı maliyesi bunalım içindeydi. Devlet mali bunalımı aşmak için bir taraftan bakaya vergi tahsilâtını hızlandırdı diğer taraftan da “*cebelü bedel*” adıyla savaş vergisi koydu. Aynı zamanda çeşitli sebepler öne sürülerek varlıklı kişilerin mallarına devletçe el koyma demek olan müsadereler hız kazandı. Savaşın ekonomik yükünü atlatabilmek için Osmanlı devletinin yaptığı ikinci önemli teşebbüs de Fransa, Hollanda ve Fas'tan borç para alma girişimiydi. Fakat bu teşebbüsler başarılı olmadı. Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali tarih)*, İstanbul 1986, s. 135–138; paranın değeri de düşürülerek kuruşlardan gümüş oranı azaltıldı. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999, s. 186; Bu dönemdeki borçlanmalar ve teşebbüsler için bakınız: Abdurrahman Şeref, “Ecanibden İlk İstikraz Teşebbüsümüze Aid Birkaç Vesika”, *TOEM*, V/30 (İstanbul 1333), s. 321–337; Mehmed Genç, “Esham”, *TDVİA*, XI (1995), s. 376–380.

¹⁷ 1787 yılında Kırım'ı geri almak ümidiyle Rusya ve Avusturya ile aynı anda başlayan savaş da Osmanlı devleti için iyi gitmemişti. Rus orduları Özi gibi stratejik ehemmiyeti olan büyük bir eyaleti ele geçirmişlerdi. Cephelerde devam eden savaş, ekonomisi iyi olan Osmanlı devleti için perişanlıktı. Devlet, hem cephelerde başarmak için gayret etmekte ve hem de gelen göçmenleri yerleştirmekteydi. Özellikle Karadeniz'in Rus tehdidi altına girmesi İstanbul ve Osmanlı devletinde iktisadi sıkıntıyı gündeme getirmekteydi. Savaşın seyri için bakınız: Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev: Nilüfer Epeçeli, 5, İstanbul 2005, s. 75-97.

sanki duyarsız gibiydi. En büyük sıkıntıyı çeken Padişah III. Selim'di. Hem sürekli cepheler ile ilgileniyor, hem ülke dahilinde oluşan çete ve isyanlarla başa çıkmaya çalışıyor ve hem de savaş sebebiyle Karadeniz'den gelen iaşesi tehlikeye giren İstanbul'u yiyeceksiz bıraktırmamaya gayret ediyordu. Cephelerde askerler savaşırken Müslüman halkın zevk ve eğlenceye dalması Padişah III. Selim'i toplumda bazı sosyal tedbirlerin ve yasakların alınmasına sevk etti. 1790 yılında yayınladığı Hatt-ı hümayunlarla Müslüman kadınların, giyimlerini düzeltmelerini ve gayr-ı Müslim kayıklarına eğlence amaçlı binerek dolaşmalarını yasakladı. Padişahın, kayığına kadın bindiren kayıkçıların "öldürüleceği" veya "kayığının batırılacağı"nı söylemesi yasağa uyma ve bunu sürdürmedeki kararlılığını göstermekteydi¹⁸.

Rusya ile devam eden savaşta sürekli yenilgi haberlerinin gelmesi III. Selim'i elbette manevi değerlere biraz daha fazla sığınmaya sevk etmişti. Cephelerdeki askerler ve ordunun muzafferiyeti için camilerde dualar yaptırılmasını istiyordu. Padişah, İstanbul halkının gittikçe dini değerlerden uzaklaştığı görüşündeydi. Kadınların kıyafetleri konusunda görevlileri uyarması bunun belirtisi sayılabilir. Toplumsal bozulmanın yansımaları olarak görülen içki ve fuhşun artmasının dini önem taşımasından dolayı şeyhülislam da, padişah tarafından öngörülen yasalara katkı için bazı tavsiyelerde bulunmaktaydı. Şeyhülislamdan gelen tavsiyelerle halkın camilere devamı konusunda imamların işi biraz sıkı tutmaları öngörülüyordu. Buna göre İstanbul halkı son zamanlarda hiç bir eğlenceden geri kalmıyor ve bu tür yerleri dolduruyorlardı. Fakat mahalle camileri vakit namazlarında halkın rehaveti sebebiyle boş kalmaktaydı. Cephelerde "bu kadar ümmet-i Muhammed" düşmanla çarpışmak için meşakkat çekerken, halk camiye gitme külfetine katlanamıyordu. Şeyhülislamın önerisine göre camilerde cemaatle namaz kılmanın fazileti, terkinde ise zararları anlatılmalıydı ve ordunun muzafferiyeti için dualar okunmalıydı. Yasakların kovuşturulduğu dönemin tabiatına uygun olan bu öneri padişah tarafından fevkalade kabul gördü. Devlet erkânınca kabul gören bu önerilerden şeyhülislamın ifadesine ve inancına göre, uzun süren savaşlarla içte ve dışta bunalan devlet için "ruhani faideler" umulmaktaydı. III. Selim, yasaklar için yapılan önerileri ve alınan kararları olağan

¹⁸ BOA. *Hatt-ı Hümayun (HH)*, No: 9375 Kaymakam Paşa'ya (1204): Bu sıralarda İstanbul'da zahire kıtlığı oluşmaktadır. Kıtlığın sebebi Rusların Karadeniz'de tehdit unsur olmalarıdır. Fakat diğer önemli sebep de zahire toplamak için giden görevlilerin yolsuzluklarıdır. Buna hem Müslümanlar, hem de gayr-ı Müslimler karşımaktadırlar. III. Selim, verdiği emirle kıtlığa ve fiyatların yükselmesine sebep olanların öldürülmesini emretmiştir; No: 15918 (1205)

karşılama ile beraber, kararlar alındıktan sonra bunun hayata geçirilmesi noktasında sürekliliğin olmamasından yakınmaktaydı¹⁹.

İstanbul'da Müslüman ve gayr-ı Müslimler arasında içki tüketimi ve fuhuş hadiselerine her zaman ve dönemde rastlanmaktaysa da 18. asrın sonlarına doğru bu tür vakalarda gözle görülür derecede artışlar gözlenmekteydi. 1790 yılında Tırhala şeyhi Mustafa Efendi olarak bilinen birisinin gördüğü rüyayı Şeyhülislama anlatması ve bunun da padişaha ulaştırılması başkent İstanbul ve çevresinde içki ve fuhşun şiddetle yasaklanması ve bu yasakların takibatını beraberinde getirdi. Şeyh, rüyasında Hz. Peygamberi görmüş ve peygamber, halkın doğru yola çağırılması için şeyhülislama bazı tavsiyelerde bulunmuştu. Bu rüya bir şekilde padişaha ulaştırılmıştı. Zaten birkaç yıldır boğazlarda ve sokaklarda içki kullanımı ve fuhuşta gözle görünür bir artışın olduğunu gözlemleyen padişah, Rusya ile savaşın kötü gidişinin de etkisiyle içki ve fuhşu şiddetle yasaklayan ve bunun takibatını emreden hattını yayınladı²⁰. Görünürde bu yasağa etkili olan şeyhin rüyasıdır. Çünkü III. Selim bu rüyaya gerçekten inanmıştır. Sadrazamın telhisine yazdığı bir hattında "Tırhala şeyhinin vakı'ası sahihdir" diyerek buna inandığını ifade etmektedir. Yasakları uygularken "bunların men'ini ben size söyledim. Huzur-u rabbü'l-âleminde sizden sual olunur" demek suretiyle sorumluluktan da kurtulduğunu düşünmektedir²¹. Fakat gerçekte, bu kararın alınmasında söz konusu rüya, yasağı tetikleyen müsebbip olmuştur. Uzun süreden beri Müslüman tebaa arasında içki tüketiminin artması, boğazların bir eğlence mekânı haline gelmesi ve fuhşun çoğalması, yasakların konmasına asıl etken olarak görülmektedir.

Padişahın hattı hümayunu yayımlandıktan sonra İstanbul'da sıkı bir fuhuş takibatı başladı. Fuhuş suçu isnadıyla tutuklanan kadınlar, önceden olduğu gibi İstanbul dışına sürgün ediliyorlardı. Sürgünler, Divan çavuşlarının nezaretlerinde gerçekleştiriliyordu. Sadrazam buyruğusu ile gideceği yerin ilgili yöneticilerine teslim edilen kadınların, sürgün mahallerinden dışarıya çıkmalarına müsaade edilmiyordu²².

İstanbul, başkent olmasından dolayı ülkenin her cihetinden insanların çalışmak veya başka işleri için akın ettikleri bir yerdi.

¹⁹ BOA. HH, 10151 (1205)

²⁰ Ahmed Cavid, *Hadika-i Vekayi'*, Haz. Adnan Baycar, Ankara 1998, s. 194.

²¹ BOA. HH, No: 9014, Telhis üzerine Hattı Hümayun (1205)

²² Ekim 1790'da Kumkapılı Emine, Münir Kızı Hadice, İnce Donanma Hatice, Küçük Koçolu Hafize, Kör Filiz, Nokta kızı ve Uzun Fatma İstanbul'un değişik yerlerinde fuhuş suçu ile yakalanmışlar, Divan Çavuşu ile Bursa'ya sürgün edilmişlerdir. BOA. *Cevdet Zaptiye*, No: 376, (Evahir-ı Muharrem 1205)

Bunun için de şehrin çeşitli yörelerinde bekâr odaları bulunuyordu. Bekâr odalarının çok olduğu yörelerden birisi de Üsküdar'dı. Üsküdar iskelesine yakın yerlerde olan bu odalarda genelde kalyoncular kalıyorlardı. Odalarda kalyoncuların veya diğer kalanların yanlarına kadın aldıkları ve eğlendikleri yönünde ihbarlar yapılıyordu. Bazen de tebdil-i kıyafetle baskınlar yapılarak kontroller oluyordu. Baskın veya ihbarı yapılan evlerde ve odalarda fuhuş yaptığına kanaat getirilen kadınlar hapse, kalyoncular da Kalyoncu kışlasına gönderilmekteydi. 1790 yılında yasağın şiddetle uygulandığı ilk zamanlarda çoğu vakit Kapdan Paşa tebdil-i kıyafetle kalyoncu odalarına baskınlar düzenlemekteydi²³.

1790 yıllarına doğru İstanbul'da fuhşun çoğalmasına bir sebep de kalyoncu ocağına asker yazımını İstanbul'da yapmak ve bu amaçla İstanbul'un, çevre kazalarından gelen insanların akınlarına uğramasıdır. İhbarlardan anlaşıldığına göre, daha ziyade Silivri'den gelen kalyoncular fuhuşa yanaşmaktaydılar. Padişah III. Selim, bu nedenle İstanbul'da kalyoncu neferatı yazılmasını yasakladı. Silivri ve çekmecelerden yazılacak kalyoncu askeri için görevliler o bölgelere gönderilmeye başlandı²⁴.

1787 yılında Rusya ve Avusturya'ya karşı ilan edilen savaş, İstanbul üzerinden cephelere gönderilen asker yoğunluğunu arttırmaktaydı. Donanma askeri ve İstanbul üzerinden gidecek kara askerlerinin hareket edinceye kadar uzun süre kaldıkları yer İstanbul'da çeşitli iskeleler, tophaneler, tersaneler ve kışlalardı. Askerlerin bekâr olmaları ve çoğunun uzun süre evlerinden uzak kalmaları fuhuş yapan kadınlara meyletmelerine sebep olmaktadır. Yasakların uygulanmaya başlaması ile İstanbul'da toplanan kara ve donanma askerlerinin ayrılmasına kadar, daha önce fuhuş yaptığı devletçe bilinen kadınlar da hapse atılıyorlardı²⁵.

İstanbul dışından gelerek, şehirde uzun süre kalan insanlar da vardı. Medrese öğrencilerinin yanında çeşitli iş takibi için şehre gelenler çoğunlukta idi. İstanbul dışından gelen bu insanlar şehirde bulunan çeşitli misafirhanelerde kalmaktaydılar. Konumu ve yapısı gereği halka açık olmalarından dolayı İstanbul'daki medreseler dışardan gelen insanların sürekli kalabildikleri misafirhane işlevi de görmekteydi. Bu tür misafirhaneler yine, savaş veya sulh zamanlarında cephelerde bulunan askerlerin memleketlerine geçerlerken kalabildikleri bir mekândı. Bu açıdan yapısı gereği

²³ BOA. HH, No: 433.

²⁴ BOA. HH. 10308 (1205)

²⁵ BOA. HH, No: 487, Kaimakam Paşa'ya hüküm (1205)

topluma açık olan bu tür misafirhaneler fuhuş olayına bazen karışmaktaydılar. 1790 yılında Çukur Medrese’de buna benzer yaşanan bir olayda yakalanan kadın, medresenin kapısından değil kemer başlarındaki aralıklardan içeri alınmıştı.²⁶ Osmanlı devletinde, fuhuş yapan kadın ve erkeklere fuhuş isnadiyla yakalanmaları durumunda verilen cezalar, genelde hapis veya sürgün iken, yasakların çıktığı bu ilk zamanlarda diğerlerine caydırıcı olması bakımından kadınlara bazen ölüm cezaları verilmiştir. Mesela Çukur medresede çoğunluğu dışardan misafir olarak bulunan bir gurup erkekle yakalanan kadın ölüm, erkekler de sürgün ve kalebentlik cezalar almışlardır. Cezalar hemen uygulanmıştır. Erkeklere oranla kadına verilen ceza ağırdır. Bunun sebebi, kadının oluşan suçun merkezi görülmesi ve ilgisi olmadığı mekâna gelerek bu suçu işlemeyi meslek edindiği yargısının etken olmuş olması muhtemeldir²⁷.

İstanbul’da kerhanelerin yıkılması ve fuhşun önünün alınması yolunda III. Selim’in emri Sadrazam ve diğer görevliler tarafından sıkı takip edilmekteydi. Her gün çok sayıda kadın bu amaçla hapis veya sürgün ediliyordu. Buna rağmen İstanbul’da fuhşun önünü almak mümkün olmuyordu. Padişah, bu meseleye Sadrazam ve diğer görevlilerin yeterince ihtimam göstermedikleri kanaatindeydi. Ona göre “yazdıklarının hiç biri icra olunmuyordu”. Sadrazam ve diğerleri “Kendi emrinden ziyade Allah’ın emrinde tekâsül” ediyorlardı. Sadrazamı tehdit ederek “bu ahar emrimdir. Sen benim hatt-ı hümayunlarımı icra etmiyorsun ve ettirmiyorsun... Gözünü pek açup aklını başına düşüresin” diyerek bir an önce İstanbul’un fahişelerden arındırılmasını istemekteydi²⁸. Padişaha göre Sadrazam “beceriksiz ve iki fahişeye söz geçirecek bir düzenleme yapacak durumda” değildi. Kendisinin bu konuda yazmaktan usandığını fakat sadrazamın elinden bir iş gelmediğini anladığını ifade ediyordu²⁹.

Sadrazamın emrini uygulayacak olan hiç şüphesiz İstanbul’daki görevlilerdi. Gelen emri aynen tatbik edebilecekleri gibi, geçiştirme veya oyalama yoluna da gidebilirlerdi. İstanbul’daki görevlilerden bazıları içki ticaretine karıştıkları gibi, padişahın üzerinde önemle durduğu ve yasakladığı fuhuş yapan kadınlarla beraber oluyorlar veya bir takım menfaatler karşılığında onların fuhşuna göz yumabiliyorlardı. Toplumdan fuhşun tamamen

²⁶ BOA. HH, No: 9828, (1205)

²⁷ Ölüm cezası verilen kadının infazı, bu dönemdeki benzer suçlara verilen “salben” değil, çuval içinde İstanbul boğazında denize bırakılmak suretiyle yerine getirilmiştir. BOA. HH, No: 10077, (1205)

²⁸ BOA. HH, No: 9382, Kaimakam Paşaya (1205)

²⁹ BOA. HH, No: 9347, Kaimakam Paşaya (1205)

kalkması elbette imkânsızdır. Fakat bunu en aza indirmek mümkündür. Bu bakımdan İstanbul'da fuhuş yasağının uygulanmasında hemen sonuca gidilememesinde görevlilerin gevşekliğinin payı büyüktür. Fuhuş yapan kadınlarla ilgisi tespit edilen ve yakalanan görevliler, bu nedenle anında cezalandırılma yoluna gidiliyordu. Bu tür görevliler, altı kadınla yakalanan Kapıcıbaşı Numan Paşazade Abdurrahman Bey'in Magosa kalesine hapsedilmesi gibi, İstanbul'dan sürgün ve hapis cezasıyla uzaklaştırılıyorlardı³⁰.

Fuhuş yasağının uygulanması ile sürgün edilenlerden başka İstanbul'da hapisane ve zindanlar dolmuştu. Sokaklardan veya ihbarlarla tutuklananların ve hapsedilenlerin salverilinceye kadar olan yiyecek ve sair masrafları devlet tarafından ödenmekteydi. 1790 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre hapsedilenlere, devlet tarafından aynı cinste giyecekler verilmekteydi. Mesela İstanbul zindanlarında olan 60 fuhuş zanlısı kadına, giyim ihtiyaçları için 4187,5 guruşluk masrafla, her birinden 60'ar adet olmak üzere fes, entari, yemeni vs gibi eşyalar satın alınmıştır. Alınan eşyalar bir kişinin giyim için tüm ihtiyaçlarını karşılayacak türdedir. Zindanlarda bulunan fuhuş zanlılarına alınan eşyaların aynı tür ve eşkâlde olması, hükümlülerin benzer eşyaları ve kıyafetleri giydiklerini ve kullandıklarını göstermektedir. Söz konusu dönemde İstanbul'da veya Osmanlı devletinde yaşamın maliyeti veya fiyatlar konusunda bilgi sahibi olunabilmesi için alınan eşyaların dökümünü aşağıda vermeyi uygun gördük.³¹

1790 yılında İstanbul zindanlarında tutuklu fahişelere alınan eşyalar				
Cinsi	Adedi	Fiyatı (grş-para)		Yekûn (grş-para)
		Guruş	Para	
Gavur fesi	60	-	85	127.5
Kaba yemeni	60	-	80	120
Diyarbakir alacası Entari	60	20	-	1200
GöMLEK	60	5	5	330
Yanbolu Kebesi	60	22	5	1350
Kaba hasır	60	-	40	60
Santiyan	60	16	-	960
Y E K Ü N				4187.5

Sürgün edilenlerden başka, hapisanelerin dolması ekonomik yönden devlete külfeti de beraberinde getirmekteydi. Bunların

³⁰ BOA. HH, No: 8959, (1205)

³¹ BOA. Cevdet Zaptiye, No: 3534, Zindanlarda olan fahişelere alınan eşya defteri (1205)

giyecek ve yiyecek masrafları devlet tarafından karşılanmaktaydı. Sayıları her geçen gün artan fuhuş zanlısı kadınları bir araya toplamak ve onların bu anlamda bakımını yapmak sürekli mümkün değildi. Bunları İstanbul'da Ağakapısı civarında bir yere toplayarak başlarına görevli zabıtlar koymak da çözüm yolu değildi. Görevli zabıtlarla kadınlar arasında ilişkilerin olacağından korkuluyordu. Zindanlarda da uzun süre tutulması aynı sıkıntılara sebep olabilirdi. Fahişelerin genelde sürgün yerleri İstanbul dışında Limni, Kıbrıs, Rodos gibi uzak adalar ile İzmit, Bursa, Tekirdağ ve Mudanya gibi çevre kentlerdi. Buralara fuhuş yapan kadınların gönderilmesi ve belirli yerlerde yığılmalar, söz konusu yerlerde fuhuşun artmasını beraberinde getirecekti. Fuhuş yasağının çıkmasından sonra Sadrazam ve İstanbul'daki yerel yöneticileri en çok düşündüren ve savaşın sıkıntısının yanında bir aya yakın süren toplantılarda tartışmaya sevk eden konu buydu. Yapılan toplantılar sonucunda çok sayıda mahkûma bakmanın veya sürgün etmenin bir netice getirmeyeceği düşünüldüğünden, içlerinden meşhur olan, yani isim yapmış bir-kaç fahişenin boğularak "*ibret-i âlem*" için İstanbul'un belli başlı yerlerine asılması ve diğerlerine de fuhuşa devam ederlerse başlarına aynı şeyin geleceğinin tembih edilerek saliverilmesi kararlaştırıldı. Kadınlar tedrici olarak salınacaklardı³².

Kerhanelerin yıkılması ve kerhanecilerin idam ettirilmesi için acele eden ve sadrazamdan haber bekleyen padişaha bu görüş açıldı. Alınan kararların İslam hukukuna da uygun olmasına özen gösteriliyordu. Bunun için hem şeyhülislamın görüşü alınıyor ve hem de onun tavsiyelerine uyuluyordu. Padişahın onayı ve şeyhülislamın bilgisi dahilinde Sekbanbaşı, meşhur fahişelerden beş tanesini, geceleyin Ağakapısı civarındaki imamevinde boğdurdu ve sabah erkenden herkesin görmesi için üçünü İstanbul kent merkezi, birini Kasımpaşa ve birini de Üsküdar'da astırdı. Söz konusu bölgeler, halkın yoğun olduğu, herkesin görebileceği ve fuhuş hadiselerinin de sık görüldüğü yerlerdi. Diğerlerine de üçer beşer kişili guruplar halinde "*tövbe ettirilerek*" saliverilmeye başlandı³³.

Yapılan idamlar ve korkutmalar geçici de olsa elbet bir sonuç verdi. Fakat fuhuş tamamen bitmesi mümkün değildi. İdamların başlamasıyla fuhuş yapan çoğu kadınlar bu takibatın şiddeti geçinceye kadar korkularından gizlenmeye başladılar. Bir kısmı tövbe ettirildikten sonra evlerine gönderildi. Çokları da İstanbul dışına sürgün edildiler. Padişahın hattının uygulanmaya başlandığı ikinci yıldan, yani 1791 yazından itibaren İstanbul tekrar eski

³² BOA. HH, No: 11055, (1205)

³³ BOA. HH, No: 10845, (1205)

durumuna dönmeye başladı. Takibatlar sırasında gizlenenler veya bir yolunu bulup tekrar gelenler serbestçe İstanbul'da dolaştıkları gibi, fırsat buldukça da fuhuş yapmaya başladılar. Bu, şüphesiz yasak kararı alındığı sıralardaki kadar yoğun değildi. Fakat yine de fahişe oldukları tesit edilenler her zamanki gibi İstanbul dışına sürgün ediliyorlardı. 1791 tarihli Sekbanbaşı'nın tuttuğu bir defterden anlaşıldığına göre sadece Temmuz ayında tutuklanan 55 fahişeden 18'i Mudanya, 19'u Tekfurdağı ve 18'i İznikmid'e (İzmit) sürgün edilmiştir. Zaten İstanbul'a yakın olması sebebiyle İzmit, Bursa, Tekfurdağı, Mudanya ve Çanakkale en çok sürgünlerin yapıldığı yerler olmuştu. Fahişeler kendilerine özgü ilginç lakaplar veya memleketlerinin isimleri ile anılmaktaydılar. Lüferçiçeği Ümmügülsüm, Ayçiçeği Cemile, Çiçon Nefise, Uzun saçlı Emine, Kanlıcağülü Hafize, Akçelik Simid Hadice, Çukadar karısı Fatma, Çalarsaat Emine, Rakı mezesi Hanife, Tophaneli Ayşe, Yedidağ çiçeği Nesibe bu dönemde İstanbul'da bulunan fahişelerden bazıları ve kullandıkları lakaplardı. Fuhuş yapanlar büyük oranda Müslüman kadınlardı. 1791 tarihli bu defterde Elena adlı Hıristiyan bir kadın da fuhuş yapanlar arasındadır ve Tekfurdağı'na sürgün edilmiştir. İsminden anlaşıldığı üzere kadın Rus'tur.³⁴

B - İÇKİ

İçki, İslam'ın ilk zamanlarında tedrici olarak Müslümanlara yasaklanmıştır. Yasak kapsamına girmesinde, insan aklını geçici süre de olsa gidermesi etkilidir. İslam hukukunda Müslümanlara içki içmek çeşitli had cezalarını beraberinde getirmektedir. İslam'ın geldiği andan itibaren de Müslüman toplum ve devletlerde içki, yasaklar kapsamına girmiştir.

Osmanlı devletinde daha önceki İslam devletlerinde olduğu gibi Müslümanların içki içmesi, üretmesi ve ticaretini yapması yasaktır. İslam hukukunda içki ile ilgili hükümler Osmanlı devletinde geçerliliğini korumuştur. Osmanlı devleti, sadece Müslümanların yaşadığı bir devlet olmayıp, Hıristiyanlar, Yahudiler ve diğer dinler ve mezheplere mensup insanların da yaşadığı bir ülkedir. Müslümanların haricinde olan insanlar ve topluluklara inançları gereği içki içmek yasak kapsamında olmayıp, "rızk makulesinden" sayılırdı. Bu açıdan üretimi, nakliyesi ve ticareti belli şartlar dahilinde olmak üzere Osmanlı devletindeki gayr-ı Müslimlere içki içmek ve bulundurmaları serbestti. Osmanlı devleti bu konularda söz konusu milletlerin kendi özel hukuklarını da dikkate alıyordu.

³⁴ BOA. HH, No: 11209 (1205)

Ege adaları ve Marmara yöresi içkilerin üretildiği, satıldığı ve en çok tüketildiği yerlerdendi. Bu açıdan içkinin üretildikten sonra İstanbul'a veya gayr-ı Müslimlerin olduğu yerlere nakilleri, alacak oldukları izinlerle yani “*yol kağıdlarıyla*” yapıyordu³⁵.

Osmanlı devletinde Müslümanlara içki yasağının olmasına rağmen, kaçak da olsa bir kısım insanların içki içtikleri bir gerçektir. Osmanlı mahkemeleri buna benzer olayların örnekleriyle doludur. Tırhala şeyhinin rüyasının padişaha ulaştırılmasıyla başlayan fuhuş yasağıyla Müslümanlara var olan ama uygulamada gevşeklikler gözlenen içki yani “*hamr*” yasağının sınırları biraz genişletildi ve takibat sıkılaştırıldı. Buna göre İstanbul'da Müslüman ve gayr-ı Müslimlerin içki içmeleri, satmaları yasaklandı. Meyhaneler ve içkili eğlence yerleri kapatılmaya ve yıkılmaya başlandı³⁶. Fuhuşun yasaklanmasında izah edildiği gibi, içki yasağının alınması ve bu yasakların sınırlarının genişletilmesi sadece bir şeyhin rüyasıyla başlayan gelişme değildir. Asıl sebep, orduların cephelerde savaştıkları sıralarda yenilgi haberleri İstanbul'a ulaşırken İstanbul'un neredeyse bir eğlence mekânı haline gelmesidir. Özellikle boğazlar, gayr-ı Müslim reaya kayıklarının ve gemilerinin sabaha kadar cirit attıkları, sarhoş ve içkili insanların Topkapı sarayında padişahın duyacağı şekilde bağırıp çağırarak eğlendikleri ve geçtikleri yerler olmuştu. 1790 yılı arifesinde boğazlarda buna benzer olaylar o kadar artmış olmalı ki III. Selim sadrazama gönderdiği bir hattında “*son bir defa daha söyle, edepsizlik etmesinler*” diyerek çoğu kez insanları içkili olarak gezmemeleri ve bağırıp çağırmamaları konusunda uyarmak zorunda kalmıştır³⁷.

Padişah III. Selim'in hattından sonra Müslüman ve gayr-ı Müslimlerin alenen içmeleri, içki satışı yapmaları, meyhaneler ve kerhaneler yasaklandı. Meyhaneler çoğunlukla gayr-ı Müslimlerin gittikleri içkili eğlence yerleriydi. Fakat Müslümanlar da bu tür yerlere gitmekteydiler. 18. asrın başlarında Padişah III. Ahmed zamanında, ikisi kale dışında ve biri de Galata'da olmak üzere üç meyhane varken, asrın sonlarına doğru bunun sayısı çoğalmıştı. İlk zamanlar meyhanelere sadece reaya tائفesi gitmekteydi. Bir asır içinde çoğalan ve İstanbul'un her tarafına yayılan meyhaneler devlet tarafından da kanıksanmıştı. Bunun bir yansıması olarak Ağakapısı salmaları, İstanbul'da bazı yasakçılar ve kollukların masrafları

³⁵ Osman KÖSE, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Rus Münasebetleri (84/2 Nolu Rusya Ahkâm Defteri'ne Göre)* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) Samsun 1993; “1722–1776 Tarihli Ecnebi Defterine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri”, *OMÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, IX, Samsun 1994.

³⁶ Ahmed Cavid, *aynı eser*, s. 203.

³⁷ BOA. HH, No: 9461, Kaimakam Paşaya (1204)

meyhanelerden tahsil edilen aylıklarla ödenmekteydi. Çok sayıda meyhanenin bir anda ortadan kaldırılması, masraflarını buradan aldıkları aylıklarla karşılayan söz konusu kurumları zora sokacaktı. Ayrıca yıllardır geçimlerini meyhanelerden sağlayan reaya taifesi vardı. Bekâr olanlar ve buralara gidip zaman geçiren insanların dışarıda kalmaları bazı sosyal sıkıntıları beraberinde getirebilirdi. İçki ve meyhane yasağının bu açıdan uygulanması kolay değildi. Meyhaneler ve kerhaneler her ne kadar devlet ve toplum tarafından hoş görülme de sosyal bir gerçek olmuştur. İstanbul'un durumunu en iyi bilen Sekbanbaşının getirdiği bir öneri sadrazam tarafından uygun bulunarak padişaha arz olundu. Buna göre, Meyhanelerin hepsi kapatılmalıdır fakat reyanın bekârları için şehrin kenar yerlerinde iki üç tane meyhane açık bırakılmalıdır. Meyhanelere Müslümanların girmemesi için kapılarına güvenlik görevlileri konulmalıdır. Bu şekilde hem bekârlar buralara giderek meşgul olurlar ve hem de salmalar ve yasakçıların vs. masrafları eskiden olduğu gibi tahsil edilmeye devam edilirdi. Padişah III. Selim, içkiden "*külliyyen ehl-i İslam'dan men'ini*" istemektedir³⁸. Bu konudaki uygulamanın esaslarını şeyhülislama ve Sadrazama bıraktı.

Sadrazam, fuhuş ve meyhanelerin yasaklanması konusundaki padişah hattını Sekbanbaşı, Cebecibaşı, Topcubaşı, Galata voyvodası, Darphane nazırı ve Defter emini ile müzakereler ederek uygulamaya koymaya çalıştı. Sekbanbaşının iki-üç meyhanenin açılması önerisi uygun görülmedi. Çünkü şeyhülislama göre meyhanelerin menî ancak hepsinin ortadan kaldırılmasıyla olabilirdi. Padişahın hattının yayınlanmasını müteakiben on gün içinde, bir taraftan yasakların uygulanması konusundaki müzakereler olurken, bir yandan da meyhanelerin tamamı kapatılarak mühürlendi. Bazı hamamlara da yazılar gönderilerek buralarda bulunan uygunsuz kişilerin yerlerini terki sağlandı. Meyhanelerin mühürlenmesi en çok reayayı sıkıntıya sokmuştu. İçki onların hayatlarının bir parçasıydı. Çoğu geçimini bu alandaki işlerle sağlıyordu. İstanbul'da zengin reyanın yasaklardan etkilenmesi söz konusu olamazdı. Çünkü onlar ihtiyaçları olan içkiyi evlerinde imal edebilirlerdi. Kapıları mühürlü olan meyhaneler, içerilerinden gizli olarak içki taşımak gibi bazı şüpheleri de üzerlerine çekebilirdi. Şüpheleri izale, Meyhaneler ve kayıklardaki içkileri de tahliye etme noktasında mevcut içkileri dökmek reayaya zarardı. Şarabın içine tuz katıp sirke haline getirmek, maliyet masrafını koruyamayacağından uygun yöntem değildi. Şeyhülislama göre, asıl olan Müslümanları içkiden uzaklaştırmaktı. Bunun üzerine Sekbanbaşı çözüm olmak üzere, meyhanelerde ve İstanbul dışından gelen ve bekletilen

³⁸ BOA. HH, No: 9020, (1205)

kayıklardaki içkileri, on günlük zaman zarfında reayaya satma önerisi getirdi. Öneriye göre, Müslümanların almaması için zabıtlar görevlendirileceklerdi. Bu şekilde reayanın zararı önlenecekti. İçerisindeki içkileri tahliye etmekle meyhanelerdeki güvenlik endişesi de ortadan kalkacaktı. Öneri padişah tarafından da kabul edilerek Sekbanbaşı, Bostancıbaşı ve Galata Voyvodasının nezaretinde ve on günlük zaman zarfında meyhaneler ve kayıklardaki içkiler reayaya satıldı³⁹. İçkiler satılırken çok titiz davranıldı. III. Selim'in "eğer Müslüman'dan bir kimesne sarhoş görülürse sual kanğı kâfirden aldı ise katlolunsun" emri gereği Müslümanların bu alışverişe karıştırılmamasına önem verildi. İçkilerin sahipleri olan gayr-ı Müslim tebaanın zararı önlenmiş oldu. Sekbanbaşıya göre "meyhane isminin ortadan kalkması" ancak meyhane olarak kullanılan binaların kömür mağazası veya başka bir iş yerine tahviliyle mümkün olabilirdi. Bu maksada yönelik meyhaneler, farklı kollarda iş yeri açılmak üzere düzenlenmeye çalışıldı⁴⁰.

İçki ve fuhşun yasaklanması ile meyhanelerin ortadan kaldırılması konusundaki padişahın emrini uygulamak kolay olmuyordu. Etkili kararlar almak zordu. Bunun için yapılan toplantılar ve işin uzaması padişah III. Selim tarafından kızgınlıkla karşılanıyordu. Sadrazamı, sadece konuşmakla ve iş yapmamakla suçlayarak "kuy-ü kal ve söze ba'is olmak küşküllüğü kendinize 'ad etmişsiniz. İslambol'da iki-üç meyhane kapatup bir iki avretin hakkından gelmesi için yirmi gün kadar meşveret edip bir nizam veremiyorsun sübhanallah" demekteydi⁴¹.

İstanbul, Galata ve Boğaziçi'nde içki yasağından etkilenenlerden bir kısmı da İstanbul'da bulunan yabancı elçiliklerin temsilcileri ve buralarda görev yapan gayr-ı Müslimlerdi. İçki yasağının alınmasından sonra onlar da yasaklar kapsamında ihtiyaçlarını temin edemez olmuşlardı. Birkaç defa elçilik temsilcileri sadarete müracaat ederek içki yasağının kendilerini kapsamamasını talep ettilerse de bu konudaki ısrarlar pek dikkate alınmadı. Meyhanelerin yıkılmasından sonra İngiltere elçisinin on varil ve Felemenk elçisinin iki şişe şarap almak için son müracaatı, bir defaya mahsus olmak üzere kabul edildi. Padişah III. Selim'in onayıyla elçilik mensuplarına "kifayet miktarı" satın almalarına izin verildi⁴².

³⁹ BOA. HH, No: 9720 (1205)

⁴⁰ BOA. HH, No: 9459 (1205)

⁴¹ BOA. HH, No: 10845 (1205)

⁴² BOA. HH, No: 9014 (1205)

İçki ve meyhane yasağının takibinde İstanbul'daki yerel görevlilerden kaynaklanan su-i istimallerden ilk zamanlar uygulamada aksaklıklar görülmekteydi. Bazı görevliler rüşvet karşılığı meyhane ve içki satışı konusunda müsamahakâr davranıyorlardı. İstanbul Bostancıbaşı, aldığı rüşvetlerin etkisiyle olsa gerek, meyhanelerin tamamen yasaklanması ve yıkılması emrine rağmen Boğaziçi'nde bazı meyhanelere ruhsatlar vermekle kalmıyor, kayıklarla adalardan ve diğer yerlerden gelen içkilerin boğaza getirilmesine ve bunların satışlarının yapılmasına göz yumuyordu. Bostancıbaşı, boğaza şarap yüklü gelen her kayıktan akçe alıyordu. Yapılan denetimler şikâyetlerin doğru olduğunu ortaya çıkardı. Bostancıbaşı azledilerek "sa'ire ibret için" Rodos adasına sürüldü. Yerine Haseki ağası Bostancıbaşı olarak atandı⁴³. Galata, reyanın en yoğun olduğu yerleşim birimiydi. Boğazdan gelen şarap yüklü kayıkların uğrak yeri idi. Galata'da çok sayıda reyanın bulunması içki yasağı konusunda en çok bu bölgede uygulama zorluklarının yaşanmasını beraberinde getiriyordu. Buralarda denetimi yapacak olan Galata voyvodasıydı. Gelen ihbarlardan Galata voyvodasının içki yasağını deldiği ve rüşvet karşılığı reyanın içki temin etmelerine veya dışardan gelen içkilerin satışına göz yumduğu anlaşılmaktaydı.⁴⁴

İçki yasağının uygulanmasından sonra İstanbul ve çevrelerinde kurallara uymayan veya su-i istimal ederek haksız kazanç sağlamaya çalışan görevliler, vazifelerinden azledilerek sürgüne gönderiliyorlardı. Reaya Kocabaşları da yasağa uymazlar ise genelde patrikhaneye teslim edilerek burada hapsi sağlanıyordu. Yasağı su-i istimal eden görevlilerin mal varlıklarına, "canib-i mirî" yani devletçe el konuluyordu. Gayr-ı Müslim reayaya, işledikleri vukuatlarda bağlı buldukları metropolitlik ve İstanbul'da bulunan Ortodoks patrikhanesi sahip çıkıyordu. Reayaya "müskirat" alışverişine izin verdiği öne sürülen ve malına Bursa'da "ekmek tabhuna memur" Gedüklü İsmail Ağa tarafından el konulan Mudanya reayası Kocabaşısı Cebrail'in hapsedilmek üzere İstanbul'a patrikhaneye gönderilmesinden sonra başlayan serüven gibi, genelde reayadan suça iştirak edenler çevreden bulunan şahitlerin olayı inkârına yönelik şahadetleriyle serbest bırakılıyordu⁴⁵.

Yasağa rağmen, İstanbul'da içki bulmak zor olmuyordu. İhtiyacı karşılamak üzere bazı yörelerde gizlice içki satılmaktaydı. Meyhaneler ve içki satılan yerler kapalı olduğu ve kayıkların Galata

⁴³ BOA. HH, No: 9414, Kaimakam paşaya (1205)

⁴⁴ BOA. HH, No: 11471, Galata voyvodasının takriri (1205)

⁴⁵ BOA. HH, No: 9774, (1205)

ve boğazlara gelerek alenen içki satış imkânları olmadığı için, mevcut yasağı delmenin yolu hemen bulunmuştu. İstanbul'un belli başlı yörelerinde bu işi yapan "ayaklılar" türemişti. Çünkü toplumda artan bir şekilde talep vardı. Bu talebin karşılanması bir şekilde mümkün olacaktı. İçkiler, ayaklılar ile İstanbul'un her tarafına götürülmekteydi. Bu durum belki fiyatları artırıyordu ama içki bulmak güç olmuyordu. İstenildiği zaman içkinin bulunabilmesi elbette yerel yöneticilerin ve sorumluların görevlerini yapmadıkları anlamına gelmekteydi. İstanbul'da içki satışının gizli de olsa sürdürülmesi ve bu yöndeki ihbar ve şikâyetlerin yoğun olarak geldiği durumlar, asıl sorumlu olarak görülen Sekbanbaşlıların sıkça azlini gündeme getirmekteydi. İçki veya fuhuşa bir takım menfaatler karşılığı alenen göz yumduğu tespit edilenler sürgünle İstanbul'dan uzaklaştırılırken, görevlerini yapmayanlar da "tama'ından ve küşküllüğünden ve idare ve zabt ve rabta kudreti olmadıkları" ile suçlanarak vazifelerinden uzaklaştırılıyorlardı⁴⁶.

Ayaklıların yanı sıra bazı semtlerde içkinin satıldığı ve içildiği gizli mekânlar da türemeye başlamıştı. Bu konuda Hicri 1205 tarihli bir Hatt-ı hümayundan, yasak kararından sonra İstanbul'da bazı evlerin gizlice meyhane ve kerhane faaliyeti gösterdikleri anlaşılmaktadır. Gizlice meyhane veya kerhane faaliyeti gösteren evlerin tespiti ahali tarafından doğruca padişaha veya diğer kurumlara yapılan şikâyetlerden anlaşılıyordu. Sekbanbaşının ancak bu şekilde İstanbul'da yasağa aykırı faaliyetlerin olduğu noktasında bilgisi olabiliyordu. Tüm önlemlere rağmen uygunsuz mekânların varlığı tespit edilirse, cezası da anında ve biraz da ağır oluyordu. İçki veya fuhuş yapıldığına kanaat getirilen evler konusunda padişahın önerisi buraların hemen yıkılması, sahiplerinin de orada "salben" öldürülmeleri idi. Fuhuş suçlarından salben idamların belgelerle sabit olmasına rağmen, evlerini gizlice meyhaneye çevirenler ve içenler hakkında benzer örneklerin uygulandığına dair belgelerde bir kayıta rastlanmamaktadır. Bu tür durumlarda genelde sürgün veya hapis cezaları tatbik edilmiştir⁴⁷.

İstanbul ve çevre yerleşim birimlerinde yaşayan Müslümanların içki imal etmeleri söz konusu değildi. Gayr-ı Müslimler bu konuda içki içen Müslümanlara göre daha avantajlıydı. Ayaklılardan veya başka bir şekilde içkilerini temin edemeyenler kültürel yaşamları gereği bunu imal etme bilgi ve becerilerine sahiptiler. Bu açıdan her halükarda içki kullanan veya müptelası olan Müslümanların bunu temin mercii gayr-ı Müslim reayaydı.

⁴⁶ BOA, HH, No: 9402, Kaimakam Paşaya (1205)

⁴⁷ BOA, HH, No: 10151, (1205)

Yasağın uygulandığı ilk yılda cezalandırılma korkusundan ve takibatın sıklığından İstanbul'da görünürde de olsa meyhaneler kapatılmış ve sarhoş şekillerde görüntülerin önüne geçilmişse de zaman ilerledikçe eski alışkanlıklar tekrar nüksetmeye başlamıştı. Mesela yasağın uygulanmasından bir yıl sonraki 1791 yılı Temmuz'unda Müslümanlara içki satma suçuyla tutuklanan, kürek ve sürgün cezalarına çarptırılan 18 kişinin tamamı gayr-ı Müslim reayaydı. Bunlar, içki bulduran ve Müslümanlara satan kişilerdi. Yasağın uygulanmasından sonraki sürede çok sayıda kişinin tutuklanması, içki yasağı konusundaki takibatın belki ilk zamanlarda istenen düzeyde bir azalma gösterdiğini işaret edebilir. Fakat gerçek böyle değildir. Toplumda içkiye meyyal olanların alışkanlıklarının yok edilemediğini, fırsat bulanların sarhoş edici içecekleri aldıklarını ve isteyenlerin de yasaklara rağmen bulabildiklerini söylemek daha uygundur⁴⁸.

Sonuç

Rusya ile savaşın devam ettiği sıralarda Tırhala şeyhinin rüyasının Padişah III. Selim'e ulaştırılmasıyla 1790 yılında başlayan İstanbul'da içki ve fuhuş yasağı ile meyhaneler ve kerhaneler yıkıldı. Fuhuş suçuyla tutuklanan birkaç kadın ibret için "salben" idamla cezalandırılırken, diğerleri ya İstanbul dışına sürgün edildi veya tövbe verdirilerek affedildi. İçki yasağına uymayanlar da genelde sürgünle cezalandırıldılar. İlk aylar ve yıllarda içki ve fuhuş yasağı İstanbul'daki yerel yöneticilerce sıkıca takip edilirken, sonraki yıllarda uygulamada gevşeklikler tekrar başlamıştır. Bunun sebebi takibata konu olan fiillerin toplumda yaygınlaşmasının yanında, uygulamayı yapacak olan görevlilerin ekonomik kazançlar veya başka sebeplerle bu halkanın içinde olmalarındandır.

Osmanlı devleti, başkent olması sebebiyle İstanbul'da toplumsal huzuru bozucu gelişmelere izin vermemeye öncelik göstermekteydi. Aksi takdirde İstanbul'da fuhuş zannıyla yakalanan çok sayıda kadının İstanbul'un çevresindeki kazalara gönderilmesinin izahı kolayca anlaşılabilir. İstanbul'da işledikleri suçları sürgün gittikleri yörelerde insanların bırakması düşünülemez. Bu nedenle Osmanlı devlet yöneticilerinin problemlere kısa vadeli ve geçici çözümler getirdiğini söylemek yerinde olur. Toplumda oluşan çürümenin ve suçların kökten ıslahı için önlemler alınmamış ve düşünülmemiştir. Sadece kısa vadede de olsa

⁴⁸ Tutuklanan 18 reayadan 12 tanesi kürek cezasına çarptırılmış ve 6 tanesi de Midilli adasına hapsedilmek üzere gönderilmiştir. BOA. HH, No: 11209, Sekbanbaşı tarafından tutulan defter (20 Zilka'de 1205)

İstanbul'da oluşan gailelerin nasıl uzaklaştırılacağına bakılmıştır. Bu açıdan III. Selim tarafından 1790 tarihinde tespit edilen toplumsal problem, köklü ve uzun vadeli çözüm modelleri geliştirilemediği için sonraki yıllarda ve asırda da gittikçe Osmanlı toplumunun içinde büyüyen ve var olan problemler olarak kalmıştır.